

iskolák között választhat. A kormány a felmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy az általa kijelölendő polgári iskolákban és középiskolákban a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára a tanítás erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészen vagy részben a tanulók anyanyelvén történjék.

Ugyancsak megfelelő módon gondoskodik a kormány arról, hogy az ezen rendelkezések végrehajtására szükséges tanerők kellő számban kiképeztesse. Az ország területén élő nyelvi kisebbségek nyelve és irodalma számára legalább egy tudományegyetemen tanszéket kell fenntartani.

A végrehajtási utasítás népiskolai rendelkezéseinek szempontjából, az 1923. évi augusztus hó 24-én kelt 110 478/1923. VKM számú rendelet ezután még részletesebben szabályozta. Mindebből kitűnik, hogy a rendelkezések által a felekezeti iskolák régi joga az állami és községi iskolákra is kiterjesztett, mert az állam minden kérelem nélkül taníttatja az állami iskolákban a helyi többség anyanyelvét.

RÉZLER GYULA

A magyar gyári munkásság

In: Rézler Gyula (szerk.): Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Budapest, 1940, Magyar Közgazdasági Társaság. (7–47). 16–21.

Rézler Gyula (Miskolc, 1911. május 31. – Budapest, 2001. október 29.) szociológus. A budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen tanult, tagja volt az Eötvös Kollegiumnak. 1935-ben szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát. 1938-ban Szegeden társadalomtörténetből, majd 1941-ben Pécsen államtudományokból doktorátust szerzett. 1938 és 1941 között munkatársa volt a Miniszterelnökség Gazdaságkutató osztályának 1943-ban alapítója és első igazgatója a Magyar Munkatudományi Intézetnek. Elsősorban munkás- és üzemszociológiai kutatásokkal foglalkozott. 1945 és 1948 között az Újjáépítési Minisztérium szaktanácsadója volt. 1948 novemberében Ausztriába emigrált, majd 1952-től az Egyesült Államokban élt. Egyetemi tanárként dolgozott New Yorkban, Chicagóban. Széleskörű szakmai tudását 1976-tól munkaiügyi döntőbíróként kamatoztatta. Szakmai írásaiban a technikai fejlődés és az automatizálás munka világára gyakorolt következményeivel, illetve a munkaiügyi viták rendezésének kérdéseivel foglalkozott. 1998-ban visszakapta korábban elvett magyar állampolgárságát és az MTA külső tagjává választották.

A magyar gyári munkásság című tanulmány bemutatja a nagyipari dolgozók társadalmának szerkezetét, tárgyalja a munkaidő és a munkabér alakulásának kérdését, kitekint a munkásság általános megélhetési viszonyaira, a gyári termelés hasznából és a nemzeti jövedelemből való részesedésére, áttekinti a munkásszervezeteket és a hivatalos, illetve magán munkásjóléti intézmények rendszerét.

A függőleges tagozódás szempontjából a munkásosztályon belül csak két állandó réteget találunk, amelyeket egymástól élesebb és nehezebben átléphető határvonal választ el. E két egymás mellett elhelyezkedő réteg a tanulmunkások és a tanulatlan munkások, vagy napszámosok rétegei. Amint a két réteg megnevezéséből is kitűnik, az elválasztás döntő szempontja a szakértelem. Ez az a tényező, amely a szakmunkást nélkülözhetetlenné teszi. Nehezebben való pótolhatósága jelenti számára a nagyobb bért és az ennek az alapján előálló kedvezőbb gazdasági és kulturális életkörülményeket.

A munkásság rétegződésének számszerű vizsgálatakor induljunk ki ismét az 1939. évi gyáripari statisztikában szereplő 333 750 munkásból. Ezeknek – ha a szakmunkásokká leendő tanoncokat is hozzájuk számítjuk – kereken 35%-a a tanult és szakmunkás, a fennmaradó 65%-a pedig a tanulatlan munkás, napszámos. A szakmunkások soraiból kiemelhetjük a munkásság legjobban kereső részét, az előmunkásokat. akik azonban a foglalkoztatott gyári munkásságnak mindössze csak a 3%-át jelentik. A napszámos réteg nagyjából azonos összetételű, nagyobb különbségek e rétegen belül nem mutatkoznak.

A szakmunkások és napszámosok közötti megoszlás természetesen iparáganként különböző. Legnagyobb a szakmunkások részesedése a nyomdaiparban (79,5%), a ruházati iparban (64,5%), a gépiparban (54,7%) és az áramszolgáltató telepeknél (53,4%). Legmagasabb a tanulatlan munkások (segédmunkások) aránya a textiliparban (88,5%), a vegyészeti iparban (81,1%), a bőriparban (75,6%) és a kő-, anyag- és üvegiparban (75,3%). A szakmunkások és napszámosok aránya egyúttal az illető iparág munkásságának kultúrfokát is jelzi.

Ha vizsgálódásaink keretét kibővítjük és nemcsak a statisztikai értelemben vett gyári munkásság, hanem az egész munkásosztály függőleges irányú rétegződését nézzük, a szakmunkások aránya sokkal kedvezőbbé válik. Amíg a kihagyandó idénymunkások a napszámosok számát csökkentik, a felveendő és jelenleg a kézműiparban foglalkoztatott munkások túlnyomó része, szakmunkás. A tanult és tanulatlan rétegek előbbi 35:65-ös aránya megváltozik, mégpedig a tanultak javára, akik ezzel a számítással a munkásosztálynak kb. a fele részét alkotják. A munkásosztály tehát két, hasonló létszámú rétegből tevődik össze. Természetesen a tanult réteg a munkásosztályon belül számánál sokkal magasabb mértékű társadalmi és kulturális súllyal rendelkezik. [...]

Az 1939. évben foglalkoztatott gyári munkásoknak kétharmada férfi és egyharmada nő. Ha a munkásosztály egyes rétegeit nézzük ebből a szempontból, azt látjuk, hogy a női szakmunkásoknak aránya csekély, az összes szakmunkásoknak csak a 12%-a. Annál nagyobb a számuk a tanulatlan munkások körében. A tanulatlan munkások 45%-a tartozik a női nemhez. A fenti arányok egyébként iparáganként különbözők. A ruházati ipar szakmunkásainak 40%-a, a textilipariaknak 25%-a, az ételmezési iparban foglalkoztatott tanult munkásoknak pedig a 20%-a női munkás. Az áramszolgáltató telepek szakmunkásai között viszont egy nő sem szerepel. Elenyésző a nők aránya a többi iparág szakmunkásainak sorában is. Ezzel szemben számos iparágban a napszámosok többsége nő. Így elsősorban a textiliparban, a ruházati iparban, a papiros

iparban. Majdnem elérik az 50%-ot az élelmezési iparban és a nyomdaiparban. De a többi iparágakban is – az áramszolgáltató telepek kivételével – a női napszamosok száma a foglalkoztatott napszamosoknak 15–40%-ára rúg.

A fenti arányokból következik, hogy a nő a munkástársadalomban a férfihez hasonló jelentőségű tényező. A nő, ha talán kisebb szakértelemmel is, sokszor ugyanazt a természetű munkát végzi, mint a férfi. Talán ez a körülmény magyarázza meg, hogy az a különbség, amely a legtöbb társadalmi osztályban a nő és férfi munkájának értékelésben észlelhető, a munkásságnál nincs meg. Ugyancsak ebből következik, hogy a férfi és a nő politikai egyenlősítését célzó mozgalmak a munkásosztály soraiból szereztek legnagyobb számban tagjaikat. [...]

A munkásosztály tagjai közül egyesek tehetségük, anyagi helyzetük szülei áldozatkészsége folytán a munkásosztályból kiemelkednek és a felsőbb társadalmi osztályokba jutnak be. Mások viszont keresetnélküliségük és egyéb tényezők következtében a munkásosztályból kiválnak és az alatta lévő városi proletariátus tagjai lesznek.

Jelentősebb mértékű felemelkedés csak a magasabb osztályokban megkívánt képzettség elérése után történhet. Épp azért a munkásosztályból való felemelkedés mértékét is az egyes közép- és felsőfokú iskolák munkásszármazású növendékeinek arányán keresztül ítélni lehet. A polgári iskolák tanulóinak 1938-ban 15%-a volt munkásszármazású. A polgári iskolai képzettséggel látogatható tanítóképzők diákjainak 2,9%-a és a felsőkereskedelmi iskoláké pedig 6,8%-a volt munkás eredetű. A gazdasági és ipari szakiskolák hallgatói közül 8,3% született ipari munkáscsaládban. A társadalom magasabb rétegeiben való elhelyezkedésre jogosító középiskolák tanítványainak 3%-a volt munkásgyermek. Hasonló arányban látogatták munkásszármazásúak az egyetemeket is. [...]

A munkásosztályba való leszállást legfőképpen azoknál a kisiparos mestereknél figyelhetjük meg, akiket önállóságuktól akár a gyáripar versenye, akár az általános gazdasági helyzet megfosztott. Munkaerejüket, szakképzettségüket a gyáriparban kénytelenek hasznosítani. Ezeknek a száma azonban csekély és a gazdasági helyzet szerint változik. A középosztályból is történnek szórványos leszállások. Különösen akkor, ha a középosztályra vagy egyes részeire az anyagi helyzetet súlyosan érintő tényezők hatnak. Nagyobb számban helyezkedtek el a középosztálybeliek a munkásosztályban a 20-as évek elején a B-listák idejében. Ehhez hasonló mozgalmat láthatunk napjainkban a zsidótörvények hatására. Az elbocsájtott, másutt elhelyezkedni nem képes zsidó kishivatalnokság nagy számban szállja meg a számára nyitva álló, könnyebb testi munkát igénylő gyáripari ágazatokat.

Nagymértékben egészíti ki a gyári munkásosztályt a közvetlen alatta elhelyezkedő kézműipari segédek és napszamosok rétege. Már a munkásosztály kereteinek meghatározásakor a munkásosztályhoz tartozónak vettük azt a kb. 200 000 iparossegédet, akik felváltva hol a gyárakban, hol a kisiparos műhelyekben dolgoznak és a gyári munkásság állandó és legbiztosabb tartalékának tekinthetők. Az utánpótlás szempontjából azonban figyelembe kell venni azt a 180 000 kisiparos segédet és napszamosot, akik már a számba vett kb. 200 000 iparossegéden kívül a kisipar dolgozóinak sorában

foglalnak helyet. Ezeknek ugyan a gyári munkássággal szorosabb kapcsolataik nincsenek, mégis munkájuk rokonsága folytán alkalmasak kedvezőtlen életkörülményeik hatása alatt pedig készek a gyáripárban munkát vállalni. [...]

A tanulatlan munkásság soraiban mutatkozó hézagot viszont a mezőgazdasági munkásságnak a városba kívánczó, vagy munkanélküli része egészíti ki. Sok mezőgazdasági munkás ugyanis, akinek egyébként termelési ágában megfelelő munkalehetősége van, az ipari bérek hatására a gyárakban próbál elhelyezkedni. A gyári munkás átlagos jövedelme 1939-ben 1266 pengő volt, míg a mezőgazdasági munkásé még ennek a fele sem.

SZEKFŰ GYULA

Három nemzedék és ami utána következik

Budapest, 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 410–421.

Székfű Gyula (Székesfehérvár, 1883. május 23. – Budapest, 1955. június 29.) történész, publicista, politikus. A Budapesti Egyetem bölcsészkarán szerzett történelem, német, francia szakos diplomát 1905-ben. 1905–1906 között a Nemzeti Múzeum, 1907-től a bécsi udvari levéltár munkatársa, közben 1908–1910 között gyakornokként az Országos Levéltárban is dolgozott. Bécsből 1924-ben települt haza. 1916-tól egyetemi magántanár, 1925-től a Budapesti egyetem kinevezett professzora volt. 1925-ben az MTA levelező, 1941-ben rendes tagjává választották. Hóman Bálinttal közösen nagy összefoglaló munkát írt a magyar nemzet történetéről. A korszak elismert történésze volt, munkásságát 1930-ban Corvin-koszorúval díjazták. 1927-től 1939-ig a mérsékelt konzervatív irányzatú Magyar Szemle szerkesztője, 1939-től 1944-ig pedig a németellenes Magyar Nemzet publicistája volt. 1945-től 1948-ig moszkvai magyar követ, 1953-tól országgyűlési képviselő volt, 1954-től bekerült Elnöki Tanácsba.

A Három nemzedék és ami utána következik című munkája egy korábbi írása folytatása volt. 1920-ban jelent meg a Három nemzedék, amely 3 kiadást ért meg. 1934-ben Székfű egy új fejezettel bővítette ki a munkát, így született meg ez a könyv, amit a következő évben újra kiadtak. A mű utolsó fejezete a Trianon után kialakult társadalmi viszonyok kritikáját adja, kiemelve a „neobarokk társadalom”, a „reform nélküli reform-konzervativizmus” főbb problémáit.

A vidéki nemesség, nagy többségében elszakadva a földtől, csak külsőségeiben tudta magát a többi társadalmi osztálytól megkülönböztető, magasabb színvonalon tartani; haza és nemzet fogalmaival éppoly állandó, de inkább külsőleges kapcsolatban volt, és érdekükben éppoly kevés áldozatot hozott, akárcsak a ma vagy tegnap megmagyarosodott zsidó vagy német polgári osztály tagjainak többsége. Az osztályöntudat